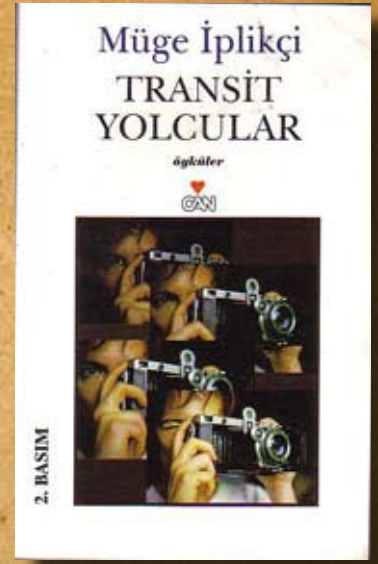

“Öyküde Dönüştürüm: Transit Yolcular”

Cumhuriyet Kitap eki

M. Sadık Aslankara

Öyküyle yoğun ilişki içinde olanların kesinlikle okuması gereken bir öyküler toplamı Transit Yolcular. Kaçırmayın bu yolculuğu!

Müge İplikçi, öteden beri dönüştürümdeki kıvraklığıyla, yeteneğiyle göz dolduran bir öykücü.

Düş gücü onun, öyküleme becerisini öylesine kamçılıyor ki, her evreni, bu evrendeki her nesneyi, durumu, olayı, olaylar arası bağlantıyı, kişiyi, ilişkiyi vb. sonuçta her şeyi dönüştürüp öyküleyebiliyor yazar. Öylesine pırlıtlı bir dönüştürme ki bu, şaşmamak elde değil.

“Dönüştürme”, bir soyutlama elbette ama yerine koyma yani birinin yerine eşdeğerini, başkasını koyma değil yine de. Dönüştürme bir şeyi, o şey olmaktan çıkarıp başka şey yapmak; ama ilkinin işlevsel değerlerini, tümüyle o yeni “şey”de yeni baştan “inşa” etmek bir anlamda.

Kimileri böyle yapmıyor. Sözelimi dönüştürüyormuş gibi görünse de, bu dönüştürüm değil bir değiştirim olarak çıkıyor karşımıza. Diyeceğim, öykücülerimizin pek çoğu dönüştüremiyor, ancak değiştiriyor.

Şu da var ki, her öykü, düzeyi her ne olursa olsun kaba bir dönüştürümdür elbette sonuçta. Ancak öykücülerimizin, dönüştürümü aktarımdan öteye pek taşıyamadıkları, bu anlamda bir sınırı aşamadıkları öne sürülebilir. Öykücülüğümüzde görünen daha çok bir düz dönüştürüm ya da bir değiştirim. Oysa İplikçi'deki dönüştürüm düz, yani niceliksel bağlamda koymuyor kendisini. Tersine, aktarıma yaslanmayan niteliksel olarak, yani karmaşık bir dönüştürüm biçiminde çıkıyor karşımıza.

Yüreğe Değen Öyküler

Ne ki bu dönüştürüm gerçeküstüden, simgeden, gizemden, düşlemden, oyundan vb. yararlanan ama yaşanana sırtını dönmüş kurgulayıcı öykücülüğün dönüştürümden ayrı alınmalı. Bir bölüm öykücü var ki, bunla kurgulanmış olanı dönüştürüm gereci yapıyor, yani öyküyü ilkin yaşanılana değil, matematiksel olana yaslıyor, sonra işte bunu, yani matematiksel ifadeyi dönüştürüyor, oysa İplikçi, dış gerçekliği dönüştürüp ilkin bunu yazınsallaştırıyor, ardından yazınsal kıldığı bu gerçeklik üzerinde matematiksel yoğurmaya girişiyor. Sonuçta ne mi oluyor? İlk grubun öyküsünü okurken, bir matematik işleminde gibi oyun hazzı alıyorsunuz ama yüzünüzü yalayıp geçiyor, yüreğinize değmiyor bile öykü.

Oysa Türk öykücülüğünün bütün ustaları, ama dönüştürümle ama aktarımla yüreğimize girebilmiştir her zaman. Kimileri, kendilerini 1950 kuşağının ardılıymış gibi gösterebilir de, öykü geleneğimiz içinde ağırlıklı bir konuma sahip değiller bu bakımdan.

İşte Müge İplikçi, kuşaktaşı öykücülerin tümünden ayrılarak şaşırtıcı dönüştürümleriyle yüreğimizde kendisine özel bir yer ediniyor. Denebilir ki, genç öykücüler içinde dönüştürümündeki ustalıkta ilk sırayı alıyor. Onun öykücülüğüne dikkati çeken en önemli yan bu bence!

Dönüştürüm Gücü

İplikçi, öykülerindeki bu dönüştürüm gücüyle, bu alandaki yeteneğiyle öteki öykücülerden ayrılan bir yan sergiliyor baştan beri. Nitekim “Transit Yolcular” başlıklı son öyküler demeti de bunu vurguluyor yeniden. Yapıt, onun bu alanda kaydettiği yolu göstermekle kalmıyor, dönüştürümde vardığı aşamayı da ortaya koyuyor.

Peki Müge İplikçi “Transit Yolcular”da neyi, nasıl dönüştürüyor? Üstelik roman gibi tek bir evrene dayalı olması beklenemeyeceğine göre “Transit Yolcular”daki on yedi öyküde bunu nasıl yansıtıyor yazar?

Müge İplikçi, “Transit Yolcular”da, bir düğünün içinden geçip yolculuğa hazırlanan Nida ve anlatıcı çifti aracılığıyla iki büyük dönüştürümü, hem iç içe iki çanak gibi birbirine çarpıp ilginç bir yankılanma yaratıyor hem de okuru, şaşırtıcı bir yabancılaşmayla yüz yüze getiriyor...

Nida, birbirini sevememeye koşullu görünen yeğeni Servet’le Gülistan’ın düğününde, parkenin üzerinde atıp durmakta olan kalbi (Gülistan’ın kalbidir bu), kalbin isteği üzerine “tutup apışarasından içine sokuver(ir)” (13 ve 37). “Düğün” başlıklı öykü, bu kırık kalbin nasıl olup da böyle bir serüven ögesi olduğunu anlatır bize. Servet, son anda Gülistan’la evlenmekten vazgeçmiştir. Aslında birbirini seveden evlenenlere özgülenmiş bir kara anlatıdır öykü. Gülistan’ın sessiz çılgılığı: “Keşke birbirimizi sevebilseydik Servet...” (34) Bu sessiz çılgılık, kuşku yok ki hiç evlenmemiş, hiç aşk yaşamamış Nida’nın, sonra okur olarak bizlerin de çılgılığı. (87)

“O kalp ki o âna kadar, o yaşına kimsenin ‘aaa sen de var mıydın’ demeye tenezzül etmediği bir kalpti.” “Salonun tam ortasındaydı kalp. Belinde kırmızı kurdelesıyla duran Gülistan’ın içinde çırpınıp duruyordu.” “...Gülistan, o da o kalbi hiçbir zaman anlamayanlardandı.” (33) “Ve Maral Düğün Salonu’nun ortasında kalbi rahminden çıkan ilk gelin olma sıfatını hak etti böylelikle. / Küt diye düştü Maral Düğün Salonu’nun parkelerinin üstüne kalp. Kırık, yalnız ve kimliksizdi.” “Üzgündü kalp.” (35)

Nida, o tarihten sonra içinde iki kalp taşımıştır hep. “1989-2002. Nida tam 13 yıldır iki kalple yaşıyor(dur).” (13)

Teyzeler, halalar, onların çocukları Nida, Servet, ötekiler, düğün öncesindeki yaşantılarıyla yansıtıldıkları kadar, düğün sonrasındaki on üç yıl boyunca da yer bulur öykülerde kendilerine. Kurdukları “Çeyiz Co.’nun dışındaki en önemli ortaklıkları ise sessiz filmdir(r)” (55), yine de, topluca ya da tek tek yaşadıkları onca ortak paydaya karşın. (Siren’le “yaşamlarının en somutlaşmış sırası... Ortak bir çeyiz dükkânı açmak. (152) Gerisi “elveda çocukluk”tur (81) yalnızca. Bu sürenin sonunda, Nida’yı bu kez havaalanında buluruz; Almanya yolcusudur. (15) Nida, geciken uçağıyla (“Bekliyoruz. Beklemek için manasız bir yerdeyiz” - 15), mutsuzluğa kendisi kapı aralamıştır bir yerde: “İlk felaket havaalanına geldiğinde kendini belli etti. İstanbul-İzmir-Hamburg. Aktarma.” (54) Ama Nida, buna farklı yaklaşacaktır: “...Durmak mekânı artırır.” “... Beklemek de bir eylemdir.” (21, 22)

Olağanüstü Bir Evren

Adalet Ağaoğlu’nun “Ölmeye Yatmak”taki Aysel’ine apaçık gönderme biçiminde alınabilecek (15) bir yaklaşımla, olup bitenleri yeniden değerlendirişine tanıklık yaparız Nida’nın. Toplumsal, bireysel yaşayışını (elbette bizim yaşayışımızı), dönüştürüm yönünde didik didik edecektir öykülerde Nida, bizi de peşinden sürükleyerek.

Müge İplikçi “Hudutyer” ve “Çartır Yolcuları” başlıklı öykülerinde, sonra ötekilerinde, anlatıcısı, iki kalpli Nida’sıyla olağanüstü bir evrene çekiyor okuru. Bir yandan Nida’nın “kalp” ve “transit yolculuk” aracılığıyla aile, toplum olgularını sorgulamasına tanık oluyoruz, öte yandan anlatıcı aracılığıyla bunlarla koşullanmış ya da sarmalanmış Nida’dan kalkıp bireyin kendi iç derinliklerine dalıyoruz.

Sözelimi “hudutyer” havaalanıdır: “Burası bir şehirdir. Pistleri, apronları, taksi yolları, terminalleri, dış hatlar, iç hatlar, kargo terminali, kontrol kulesi, uçak bakım hangarları, akaryakıt ve hidrant tesisleri ve yolcularıyla –iç hatlar, dış hatlar ve transit- bir şehir, koskoca bir şehir.” (28)

Ancak hudutyer, görüldüğü gibi bir dönüştürme değil, değiştirme.

Müge İplikçi’nin dönüştürümü kalp ve transit olgularında kendisini gösteriyor. Bunlar, birbirinin içinden

geçen iki yaşamsal gerçeklik olarak İplikçi'nin öykülerinde dönüşüp zengin çağrışımlarla öylesine yer açıyor ki kendisine, hayranlık duymamak elde değil.

Üstelik bu dönüştürümün izlerini sürmek için bilici olmak; gözlerini dört açıp çaba harcamak da gerekmiyor görüldüğünce. Öykülerden adım attınız mı, yapılan dönüştürüm elinizden tutup bu doğrultuda bir yolculuğa çıkarıyor sizi...

Tüm öyküler, bu iki dönüştürüme dayalı olarak varlık kazanıyor. Bu durum, öyküler toplamının bir roman evrenine yaslandırıldığını göstermeye yetiyor aslında. Eğer öykülerin tümü de, aynı bir dönüştürüm paydasından yola çıkıyorsa, bir roman evreninin dayatmasıyla karşı karşıya gelindiğini de göstermez mi?

Peki roman mı “Transit Yolcular”?

İlginç olan, yapıtın roman gibi yazılması ama sonuçta yine öykü kılınması... Bunun yapıta ayrı bir kimlik kazandırdığı da ileri sürülebilir elbette.

Ancak orasından burasından tek tek okunduğunda, “Transit Yolcular”daki anlatıların öykü olmadığını ileri sürmek nasıl olanaksızsa bütüne bakıldığında yapıtın roman kalıbına uygunluk göstermediğini söylemek de bir o kadar olanaksız. Bu, öykülerin mimari bütünlük taşımasından kaynaklanmıyor elbette; buna örneklik yapabilecek pek çok öykü kitabı var nitekim. Hayır, İplikçi böyle yapmıyor; öykülerini, roman yazarmış gibi ele alıp işliyor, fark da buradan geliyor...

Bir süre önce kitabın yayımcısı Can Yayınları, öykü ile roman türleri arasındaki yakınlaşmayı konu alan bir oturum düzenlemişti yanılmıyorsa. İplikçi'nin öykülerini okuyunca bunu anımsadım. Peki “Transit Yolcular” ne ölçüde öykü, ne ölçüde roman? Ya da ne kadar öykü ne kadar roman?

Roman Gibi Okunan Öyküler

Bana sorarsanız yapıt, öykü diliyle kotarılmış, ilkin bunu belirteyim. Nedir öykü dilinin özelliği? Kapsanan bir dille yazılmış olması; oysa romanın kapsayıcı bir dili var... Bu nedenle öykü, doğrudan küçük insanlarla ilgileniyor, hep onlara yöneliyor; onların doğrudan bakışını, iç kıvrımlarını iletiyor; romanın bunlarla yetineceği düşünülebilir mi? Öte yandan öykünün içine yerleşen dar açının uçlarını genişletmek, onu kendi evreniyle üst üste çakıştırmak için kanırtıp durmuyor mu roman?

Öyleyse, en azından şimdilik “roman” demek olanaksız “Transit Yolcular”a. Ancak “roman gibi okunan öyküler” gibisinden bir başlık altında değerlendirilebilir herhalde bunlar yine de. Örneğin “Kimsesiz Aşk”ta gerek Gülistan gerekse Ziya'nın oğlu Nurettin, işlevsiz ayrıntıların gibi görünebilir belki okuma edimi sırasında... Kimi ayrıntıların ancak öteki öyküler okunduğunda, yerli yerine oturduğu ileri sürülebilir. Oysa söz konusu ayrıntılar, görebildiğimce “Kimsesiz Aşk”ta da işlevselliğini koruyor. Has öykü okurunun bunu görmemesi olanaksız. Çünkü öyküde Nida'nın geçmişine, hiç olmamış-olmayan ya da aslında hep arayış içinde olduğu aşkına doğru yola çıkıyoruz havaalanındaki bir reklamdan kalkarak. Gülistan da, Nurettin de çok somut birer göndergeye dönüşüyor böylece kolaylıkla. Sonunda içimizi buran bir öyküyle çıkıyor İplikçi karşımıza.

Aynı şekilde “b” adlı öyküde geçen “dügün” ayrıntısı, öteki öyküleri okuyanlar için farklı alanlar açabilir elbette. Ne ki, İplikçi'nin salt bu öyküsünü okuyanlar için de “dügün”, yazınsal, öyküsel bir ayrıntı olarak işlevselliğini koruyacaktır bambaşka evrenler açarak okurun önünde.

Sözgelimi “Ardıçkuşu”nda, “Telefon Yolculuğu”nda bütünün bir parçası olduğu kadar da tamamlayıcısı elbette. Ama ayrıca okunduğunda, ilkinde ortaya yeniyetme aşkına, ikincisinde büyümenin kırıklığına özgülenmiş çok güzel öyküler çıkıyor yine de. Hatta denebilir ki, Müge İplikçi'nin unutulmaz öyküleri arasında yer almaya aday bunlar. Bunlara “Sütü Seven Kamyon Şoförü”, “Berjer Koltuklarla Gelen” adlı öyküleri de eklemek gerek.

Yeteneği Dille Yoğurmak

Bir öyküleme ustası Müge İplikçi... Ama o kadar! Dönüştürmede bunca parıltılı, bunca göz kamaştırıcı yanına, ustalık sergileyen tutumuna karşın öykülerinde dile neredeyse hiç özen göstermeyişiyle dikkati çekiyor İplikçi. Keşke bunun ayırtına varabilse, Türk öykücülüğünün son yıllarına damgasını vurmaya aday genç bir yazar olduğunun bilincine varıp da bu yeteneğini dille yoğurmak zorunda olduğunu görebilse...

Şu dil konusu üzerinde özellikle durmak istiyorum. Gelin, öykü kahramanı Nida'nın söylediklerini anımsayalım ilkin: "En büyük giz söylenmemiş sözlerdir, en büyük esrar dokundukça açılan sözcüklerde." (75)

İplikçi, bunun başarılı, başarılı da söz mü, görkemli örneklerini veriyor. Benim sözünü etmek istediğim sözcükler yoluyla anlam çoğulluğu, artalan yaratma, çağrışım, sezdirme, anlamlandırma vb. anlatıdaki dikey yoğunluk değil, bunların yatay, yani yüzeyde sıralanışlarıyla sergilenen güzellik...

Gündelik ya da kullanmalık bir dille, bir iletişim diliyle yazın ürünü ortaya konduğu nerede görülmüş?.. Bakın usta öykücülerimize, geçmişten günümüze yaşayanlara, yaşarken öyküde kendilerini kabul ettirenlere, hepsi de, birer değirmen taşı gibi ilkin dilleriyle yerleşmemişler midir öykücülüğümüze? Sait Faik'teki, Oktay Akbal'daki, Füzûzan'daki kimi aksamaları, kimi takırtıları karşı örnekler olarak gösterecekler şunları ekleyeyim: Andığımız bu yazarların bugün bize yanlış gelen kimi dilsel yuvarlamaları, benzersiz bir halıda göze çarpan düüm yanlışları olsa olsa.

Onlar bu yanlışlarıyla da güzel.

Müge İplikçi bu türde yanlışlar sergileseydi değinir geçerdim yalnızca, ama gözlediğim sözdizimlerinde sözcüklere yer verirken, tümcelerinde sesleri çakarken yerlerine, bunların yazınsal bağlamda nasıl daha güzel olacaklarını düşündüğünü gösteren çok az ipucuyla karşılaşılması.

Bu arada bir dikkatsizliğine değineyim yazarın. "b"de, yani aynı bir öyküde, "Hâlâ şehrimizdeyim. Hâlâ o masallar şehrindeyim" (82) denildikten; Nida'yla konuşan kadına, "Hiç değilse İzmir'e uçalım istiyorum ama o bile olmuyor" (85) diye söyletildikten sonra "Hâlâ İzmir'deydik" (93) biçiminde bir tümce nasıl kurulabilir?

Öte yandan alaysamalı değil ama belki hafifseyen bir anlatımı olduğu ileri sürülebilir yazarın, ancak bunu temkinli söylemiş olayım. Bu da onu, yine incelikli anlatımın uzağına düşürüyor görebildiğimce. Günümüz genç insanının dilsel tutumuyla öykü yazılabilir elbette, ancak bunların, ilaç kutularından çıkan tanıtım metinleri havasını yansıtması geekmez ille değil mi?

Sözcüklerin anlamca değerleri için, hadi diyelim benim gibi düşünmüyor İplikçi; Batı'dan, Doğu'dan sözcük almakta hiçbir sakınca görmüyor, iyi de sözcüklerin ses değerlerine, tümce içinde dizilişleri yönündeki seslemlerine özen göstermeme gibi bir hakkı olabilir mi yazarın? Hangi dilden katarsanız katın, nereden alırsanız alın sözcükler sizin ses pınarınızın çağılışını yansıtmak zorunda değil midir?

Bildiimce, öykü, hiçbir anlam gütmeyeceğiniz halde kulağınıza dolan seslerle hoşunuza gidebilmeli; gözünüzle izlediğinizde, ne dediği bir yana kendince bir güzellik sunabilmeli!

Nitekim Müge İplikçi, öykülerinde titizlendiği biçimsel duruşlar kadar bunları fotoğrafla da bezeyen bir yazar (Kapaktaki fotoğraflar Berna Kuleli'nin, tamam da, içeridekiler kime ait?). Sözelimi dantel kokulu fotoğraflar ("İşi kocaman bir ağ gibi düşünüyoruz, kocaman bir dantel gibi" – 86), öykülere nasıl da güç katıyor; durağan yapısı içinde eylemliliği barındıran siyah beyaz fotoğraflar öyküyle nasıl bütünleşiyor, apaçık görülebiliyor! Demem o ki, bunun bilincinde yazar. İyi de bunun tek tek sözcüklere de yansıtılması gerektiğini nasıl düşünemez?

İleride İplikçi'nin öykülerine bir "Bütünleme" yazısında yeniden döneceğim, bu kez bütün yapıtlarını odaklayarak. "Zifiri bir yalnızlık içinde kayboldu(ğumuzu)" (98) söyleyen, "borç pedlerle geçirtilen ara gençliklerdeki hüznün ve coşku"yu (151) bize bir kez daha anımsatan, "hiçbir bedel(in) büyümeye değme(diğini)" (99) dile getiren bir öykücü yalnız bırakılabilir mi hiç? Ama şimdilik "Karşılama"yla yetiniyorum.

Öyküyle yoğun ilişki içinde olanların kesinlikle okuması gereken bir öyküler toplamı "Transit Yolcular". Kaçırmayın bu yolculuğu.

23.01.2003